

ՇԻՐԱԶ ՔԱՂԱՔԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ (ԲԵՅՆՈՒ ՀԱՐԱՄԵՅՆ) ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՊԱԹՈԼՈԳԻԱՆ ԵՎ ՌԵՎԻՏԱԼԻԶԱՑԻԱՆ

ԱԼԻՌԵԶԱ ՂՈԼԻՆԵԺԱԴ ՓԻՐԲԱԶԱՐԻ (ԻՐԱՆ)

Շիրազ քաղաքի պատմական կենտրոնը (Բեյնոլ Հարամեյն) համաշխարհային նշանակության ճարտարապետական համալիր է: Դրա պահպանումը շատ կարևոր է, ինչը որոշված է իրականացնել ունիտալիզացիայի ճանապարհով: Տարածքի ունիտալիզացիա նշանակում է ստեղծել պատմական մթնոլորտ և դրա պատկերը: Ռեվիտացիան պատմական միջավայրի զուգակցական պահպանման և արդի օգտագործման ժամանակակից մեթոդ է: Այն շատ հարմար է կիրառել Շիրազի պատմական կենտրոնի դեպքում:

Քանալի բառեր – Շիրազ քաղաք, Բեյնոլ Հարամեյն պատմական կենտրոն, ունիտալիզացիա, պաթոլոգիա, տեսություններ, կանոնակարգեր, կոնվենցիաներ:

Մշակութային ժառանգության պահպանումը դժվար խնդիր է աշխարհում, հատկապես զարգացող երկրներում: Անցած հիստուն տարիների ընթացքում պատմական քաղաքների համատեքստում Իրանը քաղաքային դիզայնի առումով ունեցել է զանազան ու բազմատեսակ փորձառություններ՝ քաղաքների արդիականացման նախագծերից մինչև վերջիններիս ունիտալիզացիայի և վերականգնման ծրագրերը: Խնդրի կտրվածքով անհրաժեշտ է զարգացնել քաղաքային դիզայնի արտացոլող ռազմավարությունների որոշակի սկզբունքներ ու մեթոդներ: Նմանօրինակ ծրագիր է մշակվել նաև Իրանի Իսլամական Հանրապետության Շիրազ քաղաքի համար:

Շիրազ քաղաքի պատմական կենտրոնը (Բեյնոլ Հարամեյն) համաշխարհային նշանակության ճարտարապետական համալիր է: Դրա պահպանումը շատ կարևոր է, ինչը որոշված է իրականացնել ունիտալիզացիայի ճանապարհով: Ըստ էության, միջամտությունը պահպանման այնպիսի տարբեր միջոցների միավորումն է, ինչպիսիք են, օրինակ՝ վերականգնումը, ռեգեներացիան, վերաարդիականացումը, վերակառուցումը, և բոլորն էլ ընդգրկ-

վաճ են շրջակա միջավայրի և առանձին շենքերի համար նախատեսված սանդղակում:

Պահպանման այսպիսի միջոցի իրականացման համար անհրաժեշտ է քննարկել բոլոր գործոնները, ներառյալ այն գործոնների վերլուծությունն ու քննարկումը, որոնք ունեն զգայական հատկանիշներ, ռոմանտիզմի կամ նյութականության որակներ են պարունակում: Խնդիրն այն է, թե արդյոք մենք իրականացնում ենք ճարտարապետական տարածքի որոշակի կառույցներով և շրջակա միջավայրերով ռևիտալիզացիա: Այս առումով անհրաժեշտ է քննարկել և վերլուծել ռևիտալիզացիոն հիմնախնդիրները, ինչպես նաև՝ ուշադրությունը բևեռել այդ ասպարեզում համաշխարհային փորձի առանձին տեսությունների, կանոնակարգերի կիրառման և ռևիտալիզացիայի համաշխարհային գործնական օրինակներին:

Տարածքի ռևիտալիզացիա նշանակում է՝ ստեղծել պատմական մթնոլորտ և դրա պատկերը¹: Պահպանման հիմնական խնդիրը ներգրավված շինությունների ճարտարապետական ոճերի ուսումնասիրությունն է և դրանց հորինվածքային արժեքների արտացոլումը՝ բովանդակությունը կամ ձևը: Սա կատարվում է ներքոհիշյալ քայլերով.

- I. Ռճի վերածնունդ կարող է լինել ռոմանտիզմում, այսինքն՝ միջավայրի ռևիտալիզացիայով և մաներիստիկ մոտեցմամբ՝ ունենալով պահպանողական սկզբունքներ:
- II. Կարծում ենք՝ տրամաբանական է, որ միջավայրի ռևիտալիզացիան իր բոլոր բաղադրիչներով պետք է դասակարգվի որոշակի տեսակների:
- III. Բեյնոլ Հարամենյում (հիմնական ուսումնասիրվող տարածքում) ներգրավված հուշարձանների դասակարգումը պետք է ներառի հետևյալ տեսակները.

ա) կարևոր հուշարձանները, ինչպիսիք են տարբեր մզկիթներն ու սրբավայրերը, կատարելով ռևիտալիզացիա՝ անաստիլոզի մեթոդով, առանց փոխելու դրանց գործառույթները: բ) Սովորական հուշարձանների ռևիտալիզացիա ադապտացման մեթոդով՝ պահպանելով հուշարձանը, սակայն թույլատրելով գործառույթի որոշակի փոփոխություններ, օրինակ՝ ավանդական օրինակները և համամը (թուրքական բաղնիք): գ) Այլ շինություններ, որոնք

¹ **Alexander, Christopher**, A New Theory of Urban Design, Oxford University Press, 1987, P.108.

կարող են կիրառվել բացարձակապես այլ գործառույթներով և թույլատրվում է դրանք վերականգնել և արդիականացնել: դ) Գոյություն ունեցող միջավայրում ժամանակակից կյանքի նոր ենթակառուցվածքների ավելացում, ինչպիսիք են կայանատեղիները, տեխնոլոգիական լրացումները, վերականգնողական տարրերը և այլն: Այստեղ շատ կարևոր է հաշվի առնել գոյություն ունեցող պատմական տարրի և ժամանակակից կառույցի միջև ներդաշնակությունը:

IV. Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ բոլոր կետերը պետք է համապատասխանեն պետական օրենսգրքի պահպանման մասին կանոններին: Օրենսգրքի առկայությունը պահանջում է արտահայտել բոլոր վերոնշյալ տարրերը ճարտարապետական հասկացությունների համատեքստում, ինչպիսիք են՝ տիպաբանությունը, կազմությունը և շինարարական տեխնիկան:

Այստեղ տեսությունը ենթադրում է երկու հիմնական մոտեցում: Դրանցից մեկի դեպքում փոփոխություններ են իրականացվում առանձին կառույցում, իսկ մյուս դեպքում կատարվում է փոփոխություններ համալիրի մասշտաբով: Գոյություն ունի նաև մեկ այլ մոտեցում, համաձայն որի փոփոխությունները տեղի են ունենում հավասարապես այս երկու տեսություններին համապատասխան:

V. Սա նշանակում է, որ նշված օրենսգիրքը պետք է սահմանափակի ծրագրված փոփոխությունները՝ համապատասխան Շիրազի շրջանի բնական և կլիմայական պայմաններին, ինչպես նաև ճարտարապետական կազմին, հիմնական ուսումնասիրվող տարածքի առանձնահատկություններին, ներառյալ ճարտարապետական հորինվածքային հատկանիշները (ուրվագիծ, շինանյութի տեքստուրա և ֆակտուրա, ձևերի ճկունություն, լույս և ստվեր, գույն), ճարտարապետական հորինվածքային օրինաչափությունները (ձևի հարաբերակցություն և հարաբերություններ, տարբեր տեսակների հոդավորումներ, մասշտաբ), շինարարական տեխնիկան և վերանորոգումը՝ օգտագործելով նոր կառուցվածքային նյութեր՝ ավանդական շինարարական տարրերի հետ մեկտեղ²:

Հետևաբար՝ Շիրազի հին մասունքների վերականգնման համար պատշաճ մեթոդ ընտրելիս, օրենքների և նմանատիպ դեպքերի տեսական վերլուծության և քննության անհրաժեշտությանը զուգընթաց, պահանջվում է գնահատել վերլուծության արդյունքների հաջող կիրառման հնարավորությունը Շի-

² **Danesh Pajoh, M**, Shiraz is a shiny diamond in the culture and civilization of Iran, Tehran, 1998, P.96.

րազի ներկայիս կարգավիճակի վերաբերյալ՝ իր բոլոր սահմանափակումներով և ներդրումներով: Այդ կապակցությամբ ռևիտալիզացիոն գործառույթները պետք է զարգացնել ըստ գոյություն ունեցող հուշարձանապահպանության տեսության, վերականգնման խարտիաների սահմանման սկզբունքների և միջազգային փորձի զուգահեռների:

Համատեքստում ուշարժան են ռևիտալիզացիայի տեսությունները, կանոնադրություններն ու համաշխարհային պրակտիկան: Կանոնադրություններում ու դեկլարացիաներում գոյություն ունեն մշակութային ժառանգության վերականգնման և վերակառուցման վերաբերյալ բազմաթիվ տեսական նկատառումներ: Այնուամենայնիվ, այդ օրենքները, ուղեցույցներն ու մեթոդները գործնականում ձախողվում են, որը երբեմն նույնիսկ հանգեցնում է մշակութային ժառանգության ինքնության անխուսափելի կորստի: Այդ իսկ պատճառով հավասարապես կարևոր է ուշադրություն դարձնել յուրաքանչյուր քաղաքի պատմական մասի որոշակի հատկանիշներին:

Տեսությունների կտրվածքով հարկ է նշել, որ յուրաքանչյուր ազգ բարձր է գնահատում իր ինքնությունն ու առանձնահատկությունը և փորձում է առավելագույնս պահպանել այն: Հետևաբար՝ յուրաքանչյուր ազգի գիտնականները, քննելով հասարակությունը, համայնքը, մարդկանց և մշակույթը, փորձում են հեշտացնել պահպանման գործընթացը՝ միջոցառումներ ձևավորելու միջոցով, տալով այդ միջոցառումներին փիլիսոփայական հիմքեր³: Գիտնականները և նրանց տեսությունները համարվում են ընդհանրական: Այնուամենայնիվ, հուշարձանապահպանության համար պոտենցիալ են բազմաթիվ միջազգային մասնագետների ամփոփված ինտերվենցիոն մոտեցումները: Դա փորձառության խնդիր է: Այդ հեղինակների թվում են Ջոն Ռասկին (1848), Կամիլո Բոիտոն (1883), Ռեզիդուսգուառ Կամիլլո Սիտտեն (1889), Պատրիկ Գեդդեսը (1915), Լուիս Մամֆորդը (1938), Ռոբերտ Վենտուրին և այլք: Քննարկելով տարբեր գիտնականների տարբեր տեսությունները՝ կարելի է հանգել հետևյալ եզրակացության, որ վերջիններիս տարամետ ճաշակն ու տրամաբանությունն արտացոլում են այն մշակույթի առանձնահատկություններն ու բազմազանությունը, որին նրանք պատկանում են: Փաստորեն, ուսումնասիրելով յուրաքանչյուր ազգին և նրա ուրույն պատմությունը, կարելի է եզրակացնել, որ գիտնականների առաջարկած տեսությունը խնդիրների հայելի է,

³ **Bianca, S.**, Introduction: A Comprehensive Vision of Urban Rehabilitation, Geneva, 2001, P.38.

որ ժողովուրդը հանդիպել է վերակենդանացման գործընթացում: Այդ տեսությունները, հետևաբար, կարող են կիրառվել նաև ժողովուրդների վրա, որոնք ունեն նույն հիմնախնդիրը վերակենդանացման գործընթացում, թեև այդ տեսությունները չեն կարող բացարձակապես լուսաբանել վերակենդանացման և բոլոր հնարավոր խնդիրների հայեցակարգերը:

Ակնհայտ է, որ պահպանման գործողությունների պահանջը միշտ էլ խնդիր է եղել ողջ աշխարհում: Իրականում պահպանման գործողություններն աճել են ազգերի՝ իրենց եզակիության ու մշակութային ինքնության պահպանման ցանկությանը համահունչ, ինչը կապված է միջազգային կոնվենցիաների ընդունման հետ: Այս կոնվենցիաները գրվել են, որպեսզի ապահովեն մշակույթի պահպանման սկզբունքների ընդունումը միջազգային մակարդակով, այնպես որ եզակիության ցանկությունը կարելի լիներ կառավարել գլոբալ հիմքի վրա: 1972թ. Համաշխարհային ժառանգության կոնվենցիայի ընդունման սկզբից ի վեր ուշադրության կենտրոնում այն էր, որ «մշակութային կամ բնության ժառանգության ցանկացած օբյեկտի վնասումը կամ անհետացումը հանգեցնում է աշխարհի բոլոր ազգերի ժառանգության կործանարար աղքատացմանը»⁴: Այս խնդիրը համաշխարհային ժառանգության գրանցման ռեգիստրում ներառելու համար, համաշխարհային սկզբունքների հիմքի վրա, վայրերը գնահատելու անհրաժեշտության հետ միասին բերել է այն համոզմունքին, որ պահպանումը պետք է նույն կերպ որոշել համաշխարհային սկզբունքներով: Սա էլ իր հերթին հանգեցրել է կոնվենցիաների թվի աճին: Այս կոնվենցիաների հետևում միակ ամենաշատ դրողը և ուղղորդող սկզբունքը, ըստ Վենետիկի կոնվենցիայի (1964), եղել են քաղաքակրթության խորհրդանիշները «իրենց ողջ հարստությամբ» պահպանելու պատասխանատվությունը և պարտքը: Ինչևէ, կոնվենցիաներն արժեքավոր են իրենց կետերով և վերջիններիս վերաբերող մանրամասներով՝ որպես պահպանման միջազգային մոդելներ: Միջազգային կանոնադրությունների ամենակարևոր դերը պահպանման միջազգային համաձայնեցված կանոնները ներկայացնելն է: Թեև այս կանոններից յուրաքանչյուրն ընդգծում է հայեցակարգ՝ ըստ դրանց ժամանակակից պայմանների և հանգամանքների, դրանց ներդրումը չպետք է անտեսել, որ դրանք ապահովում են ընդհանուր շրջանակ և պատշաճ հեռանկարներ մշակութային ժառանգության և կոթողների վերաբերյալ, որոնք պետք է պահպանվեն: Բոլոր փորձերը, որոնք կատարվել են որպես պահ-

⁴ World heritage convention (UNESCO), Paris, 1972.

պանման աշխատանքներ ամբողջ աշխարհում, ներկայացնում են, որ իշխանությունները և մասնագետներն արել են ամեն ինչ՝ ստեղծելու համապատասխանություն օրենսդրության և ընդունված պահպանության կանոնների և պահպանման միջոցառումների միջև: Վերանայելով այդ փորձերը՝ կարելի է ընդունել, որ չնայած համապատասխան քաղաքները տարբեր են, պահպանման աշխատանքները կատարելիս խոչընդոտները և խնդիրները գրեթե նույնն են: Այդ գործողությունները հիմնականում հասնում են հաջողության՝ մի կողմից ներգրավելով կառավարությանը և պետական աջակցությունը, մյուս կողմից՝ բնակչության հետ համագործակցությունը: Այսպիսով, կանոնադրությունների շեշտադրումը դրվում է պատմության, ինքնության, իսկության, սոցիալ-տնտեսական սեփականության, կրթության, ֆիզիկական ցուցանիշների, ժամանակի պահանջներից բխող բնապահպանության վրա:

Այսպիսով, ռևիտալիզացիան պատմական միջավայրի զուգակցական պահպանման և արդի օգտագործման ժամանակակից մեթոդ է: Ռևիտալիզացիան շատ հարմար է կիրառել Շիրազի պատմական կենտրոնի դեպքում: Փաստորեն այն տալիս է ազատ ընտրության հնարավորություն հուշարձանների պահպանման համար, նրանց ժամանակակից կիրառման և փոփոխությունների, ըստ տեղական վերաբերմունքի, մշակույթի, ժողովրդագրության, սոցիալական, փիլիսոփայության և այլ առումներով: Ռևիտալիզացման մեթոդները պետք է հիմնված լինեն նշված տարածքում հուշարձանների դասակարգման վրա՝ կիրառելով կառուցվածքային վերլուծության մեթոդը, որը ներառում է տիպաբանությունը, բաղադրության տեսությունը, շինարարական տեխնիկայի պայմանները:

Շիրազ քաղաքի պատմական կենտրոնի համար ընտրված տարակարգերը հետևյալն են. ա) սուրբ մզկիթի և դամբարանների անաստիլոգ պահպանումը, բ) ֆունկցիոնալ օգտագործման որոշակի ազատություն պարունակող մեթոդների համապատասխանեցում, գ) փոփոխությունների արդիականացում և անցումների վերականգնում, դ) թույլտվություն՝ ավելացնելու ժամանակակից կյանքի որոշ ենթակառուցվածքներ, ե) անհրաժեշտ տարածքների շրջակա միջավայրի՝ անցումների, մայթերի և տանիքի որոշ մասերի վերականգնում: Վերոհիշյալ ուսումնասիրությունները կարող են իրականացվել միայն տեղական, բնապահպանական, սոցիալ-ժողովրդագրական, մշակութային պայմաններում և այլն: Այստեղ պաթոլոգիան ներկայացված է որպես իրականացվող քայլեր, որոնք Շիրազի պատմական ուսումնասիրության արդյունք են:

ГОРОДСКАЯ ПАТОЛОГИЯ И РЕВИТАЛИЗАЦИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО ЦЕНТРА (БЕЙНОЛ ХАРАМЕЙН) ГОРОДА ШИРАЗ

АЛИРЕЗА ХОЛИНЕЖАД ПИРБАЗАРИ (ИРАН)

Исторический центр (Бейнол Харамейн) города Шираз является архитектурным комплексом мирового значения. Его сохранению придается большое значение. Возрождение исторического образа и атмосферы Шираза будет осуществлено путем ревитализации. Ревитализация – новейший метод сохранения и современного использования исторической местности – вполне приемлем для возрождения исторического центра города Шираз.

Ключевые слова – город Шираз, исторический центр Бейнол Харамейн, ревитализация, патология, теории, нормативно-правовые акты, конвенции.

THE PATHOLOGY AND REVITALIZATION OF THE HISTORIC CITY CENTER (BEYNOL HARAMEIN) OF SHIRAZ

ALIREZA GHOLINEJAD PIRBAZARI (IRAN)

The historic center (Beynol Haramein) of the city Shiraz is considered to be an architectural complex of global significance. Its preservation is a matter of great importance. The revival of the historical center and atmosphere of Shiraz will be carried out by way of revitalization. Revitalization is an advanced method of preservation and actual utilization of a historic environment. As such it is quite applicable for the reconstruction of the historic center of Shiraz.

Key words – city of Shiraz, Beynol Haramein historic centre, revitalization, pathology, theories, regulations, conventions.